ETHR

DOĞU TÜRKİSTAN CEP REHBERİ

SORULDUĞUNDA

Doğu Türkistan'ı 30 saniyede, 3 dakikada ve kanıtlarıyla anlatmak için

TARİH · SOYKIRIM · DİJİTAL BASKI · ZORLA ÇALIŞTIRMA
ULUS ÖTESİ BASKI · 2026 · SORULAR VE CEVAPLAR

EYLÜL 2026 · BİRİNCİ BASKI

BU REHBERİ NASIL KULLANMALISINIZ?

Üç Aşama, Tek Amaç: Doğru Anlatım

1. 30 saniye. Bir sonraki sayfada bulunan üç cümle ezberlenmelidir. “Doğu Türkistan nedir?” diye sorulduğunda cevap bu cümlelerden biridir. Herkesin aynı cevabı vermesi mesajı güçlendirir.

2. Üç dakika. Her bölümün başında bulunan mavi kutucuklar, “Akılda Kalsın”, konuyu tek bir cümle ile özetler. Kutuları sırayla okumak, meseleyi baştan sona anlamanıza yardımcı olur.

3. Kanıt. Her verinin ve iddianın yanında kaynağın türünü gösteren küçük etiketler yer alıyor. Bu etiketler size, konuya şüpheyle yaklaşan biriyle karşılaştığınızda ilk hangi veriye başvurmanız gerektiğini gösterecektir:

ÇİN VERİSİ	Çin'in kendi istatistiği ya da sızdırılmış resmî Çin kaynakları. **En güçlü kanıt:** "Batı propagandası" iddiası ile reddedilemez.
BM / RESMİ	BM organları, hükümetler, parlamentolar ve mahkemelerin tespitleri.
ARAŞTIRMA	Bağımsız araştırma kurumları, akademisyenler ve uluslararası insan hakları örgütleri (ASPI, HRW, Amnesty vb.).
TANIKLIK	Kamplardan kurtulanların ve ailelerin birinci ağızdan anlatımları.
STK	Uygur ve Doğu Türkistan kuruluşlarının raporları (ETHR, UHRP vb.).

Etiketin rengi kaynağın türünü, üzerindeki kısa ad (ASPI, HRW, Sızan belge, Mahkeme, Şirket raporu, Basın) kaynağın kendisini gösterir.

Köşeli parantez içindeki numaralar [1] sondaki kaynakçaya karşılık gelir. Rakamlarda her zaman **temkinli alt sınır** kullanılmıştır: tek bir abartılı rakam, doğru olan yüzlercesinin inandırıcılığını götürür.

EZBERLE

30 Saniyede Doğu Türkistan

Doğu Türkistan, Uygurlar başta olmak üzere Türk ve Müslüman halkların anayurdudur ve 1949'dan beri Çin yönetimindedir.

2017'den bu yana **1 milyonu aşkın** insan kamplara kapatılmış; BM bu durumu **insanlığa karşı suç** teşkil edebileceğini tespit etmiştir.

Günümüzde baskı; zorla çalıştırma, zorla kısırlaştırma operasyonları ve Sınır Ötesi Baskı, olarak karşımıza çıkmaktadır.

BEŞ RAKAM

1 milyon+

kişi 2017'den beri kamplara alındı (tahmin aralığı 1–1,8 milyon) OHCHR

%49

doğum hızındaki düşüş, 2017–2019 (binde 15,9'dan 8,1'e) ZENZ

~16.000

cami yıkıldı ya da hasar gördü; yaklaşık 8.500'ü tamamen yerle bir edildi ASPI

16,1 milyon

kez "işgücü transferi" yapıldı, 2021–2025 (resmî, kişi-kez) XJTZB

102

yurt dışı Çin "polis istasyonu" tespit edildi, 53 ülkede ASPI

Kaynak: [1] [2] [10] [12] [18] [19].

İÇİNDEKİLER

Bu Rehberde

01	Künye: Doğu Türkistan nerede, kimler yaşıyor?
02	Kısa tarih: Karahanlılardan 1949'a
03	1949–2016: Baskının sürekliliği
04	Soykırım: Sözleşmenin beş bendi
05	Kim ne dedi? Doğru dil kılavuzu
06	Çin'in kendi belgeleriyle
07	Dijital soykırım: teknolojiyle baskı
08	Zorla çalıştırma: "Satılık Uygurlar"
09	Ulus ötesi baskı: polis istasyonları ve casuslar
10	İnsan yüzü: kaybolanlar ve tanıklar
11	2026: "Normalleşme" ve güncel durum
12	Türkiye ve Doğu Türkistan
13	Sık sorulan sorular
14	İtirazlar ve cevaplar
15	Ne yapabilirim?
16	Güvenlik sayfası: diaspora için
17	Sözlük ve kaynakça

Doğu Türkistan Nerede, Kimler Yaşıyor?

AKILDA KALSIN

Türkiye'den yaklaşık 3.700 km doğusunda, 1.664,897 km² yüzölçümüne sahip, sekiz ülkeye komşu bir Türk ve Müslüman yurdudur.

1,828 mn km²

yüzölçümü: Türkiye'nin iki katından fazladır.
Çin'in 1/6'sını oluşturmaktadır. NEAC

35 mn

Çin makamları Doğu Türkistan'daki Uygur nüfusunu 11.9 milyon olarak göstermektedir. TJJ
Ancak Diasporadaki uygurlar Teşkilatları bölgedeki Uygur nüfusunun 25-35 milyon olduğunu iddia etmektedir. WUC, UAA

Başkent: Urumçi.

Tarihî merkezler: Kaşgar, Hoten, Turfan, Gulca, Aksu, Yarkent.

Milletler: Uygurlar; Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar gibi diğer Türk halkları; Tacikler ve Müslüman Çinli Huiler.

Komşu Ülkeler: Rusya, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan.

Jeopolitik önemi? Çin pamuğunun %92,3'ü buradan çıkar; petrol, doğalgaz, kömür ve güneş paneli hammaddesi polisilikonun büyük üreticisidir; "Kuşak ve Yol"un Orta Asya'ya açılan kapısıdır CHİNA DAİLY.

Neden "Xinjiang (Sincan)" değil "Doğu Türkistan"?

Xinjiang (新疆) adı, Çing Hanedanlığı döneminde 1884'te bölgenin eyalet statüsüne getirilmesiyle resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kelime genellikle "Yeni toprak" veya "yeni sınır" şeklinde çevrilmektedir. Bölge halkı, topraklarını her zaman Doğu Türkistan (Şarki Türkistan) olarak adlandırmıştır. Günümüzde Uygur Diasporasının bu adı sıklıkla dile getirmesi tarihsel ve kültürel kimlikleri unutmamak açısından önem taşımaktadır. Ancak bu isim, bugün Çin hükümeti tarafından ayrılıkçı kabul edilmektedir.

Kaynak: Çin 2020 nüfus sayımı; Çin Ulusal İstatistik Bürosu 2024 pamuk verisi; 1949 nüfus oranı: tarih literatürü, TDV İslam Ansiklopedisi [34]. Harita şematiktir.

Karahanlılardan 1949'a

AKILDA KALSIN

Doğu Türkistan, Türk-İslam medeniyetinin öncü merkezlerinden biri olan Kaşgar'ın yurdudur. Kaşgar, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün yazarı Kâşgarlı Mahmud'un memleketi ve Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i kaleme alıp sunduğu şehirdir.

744–840	**Uygur Kağanlığı.** Göktürklerin ardından bozkırın hâkimi. 840'tan sonra Uygurlar bugünkü Doğu Türkistan'a, Turfan ve Tarım havzasına yerleşmiştir.
840–1212	**Karahanlılar.** İlk Müslüman Türk devletlerinden biri; Satuk Buğra Han 10. yüzyılda İslam'ı kabul etmiştir. Başkentlerinden biri Kaşgardır.
1069–1077	**Türkçenin iki temel eseri Kaşgar'dan:** Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'i (1069–70) ve Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ü (1072–74).
1514–17. yy	**Yarkent (Saidiye) Hanlığı.** Çağatay mirası üzerinde kurulan, Yarkent merkezli Türk-İslam hanlığıdır.
1759	**Mançu (Qing) istilası.** Doğu Türkistan ilk kez Çin merkezli bir imparatorluğa bağlanmıştır. 19. yüzyıl boyunca onlarca ayaklanma yaşanmıştır.
1865–1877	**Yakub Bey ve Kaşgarya Devleti.** 1873'te Sultan Abdülaziz'in himayesi kabul edilmiş: hutbe padişah adına okunmuş, Osmanlı top, tüfek ve subay göndermiştir.
1884	Mançular bölgeyi **"Xinjiang" (yeni sınır)** adıyla eyalet yapmıştır.
12 Kasım 1933	**Birinci Doğu Türkistan Cumhuriyeti,** Kaşgar. Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz, Başbakan Sabit Damolla'dır. 1934'te yıkılmıştır.

12 Kasım 1944	**İkinci Doğu Türkistan Cumhuriyeti,** Gulca. Cumhurbaşkanı Alihan Töre'dir. 12 Kasım, bugün diasporada bağımsızlık günü olarak anılmaktadır.
1949	Cumhuriyet liderleri Ağustos'ta Pekin'e giderken şüpheli bir uçak kazasında vefat etmiştir. **Ekim 1949'da Çin Halk Ordusu bölgeye girmiştir.** 1955'te "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" ilan edilmiştir.

Türkiye'ye Uzanan Yolculuk

1949'dan sonra Karakurum dağlarını aşıp Keşmir'e, oradan da Türkiye'ye sığınan ilk kafileler (1952'ye kadar yaklaşık 1.850 kişi) Kayseri, Niğde, Aksaray, Manisa ve İstanbul'a yerleşmiştir. 1960'larda Afganistan ve Pakistan üzerinden yeni aileler de gelmiştir.Doğu Türkistan davasını Türkiye'ye ve dünyaya tanıtan **İsa Yusuf Alptekin** (1901–1995) ve **Mehmet Emin Buğra** da (1901–1965) bu kuşaktandır.

Kaynak: TDV İslam Ansiklopedisi (Karahanlılar, Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't-Türk, Yakub Bey, Alptekin, Buğra maddeleri) [34]; Yakub Bey–Osmanlı İlişkileri: DergiPark akademik makaleleri; göç: Uygur Akademisi.

03 · 1949–2016

Baskının Sürekliliği

AKILDA KALSIN

Kamplar 2017'de birden ortaya çıkmamıştır: Doğu Türkistan'da din, dil ve kimlik 1949'dan beri peyderpey baskılanmaktadır.

1958	**Büyük İleri Atılım:** din "gericilik" ilan edilmiş, vakıf arazilerine el konulmuştur.
1966–1976	**Kültür Devrimi:** camiler kapatılmış ya da yıkılmış, Kur'anlar toplatılıp yakılmış, hac yasaklanmıştır.
1980'ler	İbadete sınırlı serbestlik verilmiş; Han göçü hızlandırılmıştır.
5 Nis 1990	**Barın ayaklanması** (Akto, Kaşgar yakını) kanla bastırılmış; yerel kaynaklara göre yaklaşık 50 kişi katledilmiştir.
5 Şub 1997	**Gulca katliamı:** barışçıl gösteriye ateş açılmıştır. Resmî kaynaklar 10 vefat dese de Uygur kaynakları yaklaşık 200 kişinin vefatını ve 1.600 kişilik gözaltı bildirmiştir.
2001	11 Eylül sonrası Çin, Uygurlara yönelik baskıyı **"terörle mücadele"** söylemiyle uluslararası meşruiyete bağlamıştır.
5 Tem 2009	**Urumçi:** Uygur işçilerin öldürülmesini protesto eden gösteri kanla bastırılmıştır. Resmî Çin kaynakları 197 vefat bildirmiştir (çoğu Han iddiası ile); HRW sonraki gözaltılarda en az 43 **zorla kaybetme** belgelemiştir.
2014	**"Sert darbe"** kampanyası yürütülmüştür. Xi Jinping iç konuşmalarında "hiç merhamet göstermeyin" demiştir.
Ağu 2016	**Chen Quanguo** Tibet'ten Sincan Parti Sekreterliğine getirilmiştir. Her 500 metreye bir polis noktası, IJOP gözetim sistemi ve kitlesel gözaltı dönemi başlamıştır.

Sözleşmenin Beş Bendi, Beş Kanıt

AKILDA KALSIN

Soykırım yalnızca toplu öldürmeden ibaret değildir. 1948 tarihli BM Soykırım Sözleşmesi, soykırım teşkil eden beş ayrı fiil sayar; Doğu Türkistan'da en güçlü kanıtlar, doğumların engellenmesi ve çocukların ailelerinden koparılmasıdır.

BM Soykırım Sözleşmesi (1948) md. 2: bir grubu *"kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla"* işlenen şu fiiller soykırımdır. Çin sözleşmeye 1983'te taraf olmuştur.[1]

(a) Grup üyelerini öldürmek

Gözaltı sırasında ölümler belgelenmiştir; Kur'an'ı Uygurcaya çeviren âlim Muhammed Salih Hacim 2018'de 82 yaşında gözaltında şehit olmuştur. STK

Not: En az belgelenen fiil budur; soykırım tespitleri bu bende dayanmaz.

(b) Ağır bedensel veya zihinsel zarar

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 2022 raporunda; zorla kısırlaştırma ve doğum kontrolü uygulamaları ile aile ayrılıkları belgelenmiştir. BM

(c) Yok oluşa yol açacak yaşam koşulları

Kitlesel gözaltı, zorla çalıştırma, ailelerin parçalanması; Hukuken en tartışmalı bent; BM'ye göre bu uygulamalar insanlığa karşı suç teşkil edebilmektedir. BM

[1] **Kaynak:** ETHR Dini Baskı Raporu 2024 [27]; UHRP 2025; HRW 2009, 2018; NYT 2019 [16].

(d) Doğumları engelleyici tedbirler

Doğum oranı 2017–2019 arasında **yarı yarıya** düşmüştür; 2018'de Çin'deki net yeni rahim içi araç uygulamalarının %80'i, nüfusun %1,8'ini barındıran bu bölgede yapılmıştıR. EMBASSY.CN

Uygur Mahkemesi soykırım kararını bu bende dayandırmaktadır MAHKEME

(e) Çocukları zorla başka gruba nakletmek

Yatılı okullardaki öğrenci sayısı 2017–2019'da 497.800'den **880.500**'e çıkmıştır ZENZ; 2017–18'de 140.000'den fazla çocuk ebeveynlerinden ayrılmıştır. SHAHİT.BİZ

Okullarda eğitim dili Çince, din yasaklanmıştır.

Kaynak: OHCHR 2022 [1]; Zenz 2020 ve Sincan istatistik yıllıkları [12]; Uygur Mahkemesi 2021 [7]; HRW, Ağustos 2026 [35]; UHRP 2018 (Hacim).

Kamplar nasıl işliyor?

380+

uydudan tespit edilen gözaltı tesisi (2020) ASPI

15.683

kişi Haziran 2017'de 7 günde gözaltına alındı ICIJ

540.826

kişi 2017–2021'de kovuşturuldu (resmî savcılık verisi) XJ.CY.CN

%20

2017'de Çin'deki tüm tutuklamaların bu bölgeden; nüfus payı %1,5 CHRD

Resmî adı "Mesleki Beceri Eğitim Merkezi". Çin Hükümeti, önce kampların varlığını inkâr etmiş ardından Ekim 2018'de "gönüllü mesleki eğitim" adı altında var olduklarını kabul etmiştir. Sızan belgelere göre ise kapıların kilitli olduğu, kaçışın "kesinlikle önlenmesi" gerektiği, kaçana ateş açılacağını apaçık belgelenmiştir.

Gözaltı gerekçeleri ise sızan listelerde açıkça yazmaktadaır: sakal bırakmak, peçe takmak, namaz kılmak, telefonda Kur'an ayeti bulundurmak, WhatsApp kullanmak, yurt dışında yaşayan akrabanın olması, pasaport başvurusu, gerektiğinden "fazla" çocuk sahibi olmak. HRW

Kamptan cezaevine: 2019'dan sonra kampların bir kısmı boşaltılırken, pek çok kişi uzun hapis cezasına çarptırılarak resmî cezaevlerine aktarılmıştır. 5 yılı aşan hapis cezalarının oranı 2016'da %10,8 iken 2017'de %87'ye yükselmiştir. **BM Sincan Değerlendirme Raporu**

Kadınlara yönelik ihlaller

Kamplardan kurtulan kadınlar; tecavüz, elektrik şoku, zorla kürtaj, zorla rahim içi araç takılması ve kısırlaştırma gibi maruz bırakıldıkları korkunç işkenceleri anlatmıştır. BM Yüksek Komiserliği işkence ve cinsel şiddet iddialarını "güvenilir" bulmuştur. **BM** **TANIKLIK** Kamp dışında ise 2016'dan beri Han kadrolar "Bir Aile Olmak" programıyla Uygur evlerine yerleştirilmişi; kocaları kampta olan kadınların evinde günlerce kalmıştır. **HRW**

Kaynak: ASPI 2020 [10]; ICIJ China Cables 2019 [15]; Karakaş Listesi ve Polis Dosyaları [17]; Sincan Başsavcılığı verileri, HRW 2021–2022; OHCHR 2022 [1]; HRW 2018; ETHR Kadınlar Raporu 2021 [27].

Din ve kültürün silinmesi

~16.000
cami yıkıldı ya da hasar gördü (camilerin %65'i); ~8.500'ü tamamen yıkıldı **ASPI**

%30
önemli türbe ve kutsal mekânın yerle bir edildi **ASPI**

1.046+
imam ve din adamı gözaltında ya da hapiste (2014–2021) **STK**

~630
köyün dinî ya da tarihî adı değiştirildi; yeni adlar "Mutluluk", "Birlik", "Uyum" oldu. **HRW**

- 18 yaş altındakilerin camiye girmesi, din eğitimi alması ve oruç tutması yasak; memur ve öğrenciler için oruç yasağı bulunmakta ve bu durum her Ramazan denetlenmektedir. **STK**
- Kubbe ve minareler yıkılmıştır; girişlere "Partiyi sev, ülkeyi sev" pankartları asılmış ve kimlik kontrolleri başlamıştır.
- 2025 Ramazan ayında bazı ilçelerde, halk öğle yemeği yerken kayıt altına alınıp (video kaydı) kadrolara gönderilmesi

istenmiştir; bu kurala uymayanların 7–10 gün tutulduğu bildirilmiştir. BASIN · RFA

- Uygurca eğitim fiilen kaldırılmıştır; 1 Temmuz 2026'da yürürlüğe giren “Etnik Birlik ve İlerlemeyi Teşvik Yasası”, azınlık dillerini ve kimliğini "ortak Çin ulusu bilinci" altında eritmeyi, yasal zemine taşımaktadır. ÇİN YASASI

Kaynak: ASPI 2020 [10]; UHRP 2021; HRW 2024 [14]; ETHR 2024–2025 [27]; NPC Observer [32].

Tespitler ve Doğru Dil

AKILDA KALSIN

BM "insanlığa karşı suç teşkil edebilir" dedi; ABD, altı parlamento ve bağımsız Uygur Mahkemesi "soykırım" dedi. İkisi karıştırılmamalıdır.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği 31.08.2022	Keyfi gözaltının boyutu **"insanlığa karşı suç teşkil edebilir"**; işkence ve cinsel şiddet iddiaları güvenilir. BM
BM Irk Ayrımcılığı Komitesi 2018 · 2022	2018'de komite raportörü, 1 milyonu aşkın kişinin tutulduğuna dair "güvenilir raporlar" olduğunu söyledi; komite 2022'de "erken uyarı" kararıyla tüm keyfi tutukluların serbest bırakılmasını istedi. BM
BM özel raportörleri 2022 · 22.01.2026	Zorla çalıştırma olduğu sonucuna varmak "makul"; zorlama o kadar ağır ki **"zorla nakil ve/veya köleleştirme yoluyla insanlığa karşı suç"** olabilir. BM
ABD Dışişleri 19.01.2021	**Soykırım** ve insanlığa karşı suç tespiti; sonraki yönetim teyit etti. RESMÎ
Parlamentolar 2021–2022	**Soykırım:** Kanada (266–0), Hollanda, İngiltere, Litvanya, Çekya Senatosu, Fransa. **"Ciddi soykırım riski":** Belçika, Avrupa Parlamentosu. RESMÎ
Uygur Mahkemesi, Londra 09.12.2021	Başkan Sir Geoffrey Nice. Doğumların engellenmesi yoluyla **soykırım**, ayrıca insanlığa karşı suçlar. Bağımsız bir halk mahkemesi, hukuken bağlayıcı değil. MAHKEME
HRW · Amnesty 2021	İkisi de **insanlığa karşı suç** tespit etti. AMNESTY

Türkiye 2019 · 2021 · 2022	Dışişleri (9 Şubat 2019): toplama kamplarının yeniden ortaya çıkması **"insanlık adına büyük bir utanç kaynağıdır."** BM'deki ortak açıklamaları 2021 ve 2022'de imzaladı, **2023'te imzalamadı.** TBMM'de araştırma önergeleri reddedildi (2021, 2023). RESMÎ

Kaynak: [1] [2] [3] [4] [6] [7] [8] [9] [28]; parlamento kararları: ilgili meclis kayıtları ve UHRP derlemesi.

Doğru Dil Kılavuzu

Karşınızdaki kişi tek bir hatanızı yakalayıp bütün anlattıklarınızı reddederse bu cümleler kurtarıcı olabilir:

YANLIŞ "BM soykırım dedi."

DOĞRU "BM insanlığa karşı suç teşkil edebilir dedi. ABD, Kanada, Hollanda, İngiltere, Fransa ve Uygur Mahkemesi soykırım dedi."

YANLIŞ "Kamplarda 8 milyon kişi var" gibi kaynaksız büyük rakamlar.

DOĞRU "1 milyonu aşkın kişi kamplara alındı; tahminler 1 ile 1,8 milyon arasında."

YANLIŞ "Milyonlar öldürüldü."

DOĞRU "Soykırım toplu öldürme şartı aramaz. Doğumları engellemek ve çocukları ailelerinden koparmak da soykırım fiilidir."

YANLIŞ "Çinliler düşmanımız."

DOĞRU "Sorumlu, Çin Komünist Partisi'nin devlet politikası. Çin halkı değil."

YANLIŞ "Kamplar hâlâ aynen devam ediyor."

DOĞRU "Sistem dönüştü: pek çok kişi kamptan uzun hapis cezasıyla cezaevine, bir kısmı zorla çalıştırmaya aktarıldı."

YANLIŞ "Doğrulanmamış video, fotoğraf ve iddiaları paylaşmak."

DOĞRU "Bu rehberdeki etiketli ve kaynaklı bilgileri paylaş. Emin değilsen paylaşma."

Kanıtın Özü Çin

AKILDA KALSIN

En güçlü kanıtlar Batı'dan değil, Çin'in kendi istatistiklerinden ve sızdırılan iç belgelerinden gelmektedir. Aşağıda Sunulan bilgilerin hepsi sızdırılan belgelerden oluşmaktadır.

Xinjiang Papers · Kasım 2019 NYT

New York Times'a sızan 403 sayfalık iç yazışma; Xi Jinping'in 2014 konuşmalarında "kesinlikle hiç merhamet göstermeyin" talimatlarını, kamptan dönen öğrencilere ailelerinin nerede olduğu sorulduğunda ne söyleneceğini anlatan bir soru-cevap kılavuzunu kapsamaktadır.

China Cables · Kasım 2019 ICIJ

Kampların işletme talimatı: kapıların çift kilitli olması, kaçışlar "kesinlikle önlenecek" talimatı, puan sistemiyle davranış denetimleri bu belgede mevcuttur. IJOP gözetim sisteminin işaretlediği 15.683 kişi tek haftada gözaltına alınmıştır (ICIJ).

Karakaş Listesi · 2020 Zenz

Hoten'in Karakaş ilçesinden 311 kişinin gözaltı gerekçeleri: peçe takmak, sakal bırakmak, "yurt dışı bağlantısı", fazla çocuk, pasaport başvurusu olarak gösterilmiştir.

Xinjiang Police Files · Mayıs 2022 ICIJ, BBC

Polis bilgisayarlarından sızdırılan 5.000'i aşkın fotoğraf; fotoğraflananlardan en az 2.884'ü gözaltında ve yaşları 15 ile 73 arasındadır. Kaçmaya çalışanlara "önce uyarı atışı, sonra ateş" talimatı içermektedir. Belgeye göre bir ilçede yetişkinlerin %12'sinden fazlası gözaltındadır.

Resmî istatistikler XJTZB

Doğum hızı 2017'de binde 15,88 iken 2019'da binde 8,14'e inmiştir. Bölge yönetimi 2018'deki düşüşü "aile planlaması politikasının daha iyi uygulanması"na bağlamıştır. Beş yılda 16,1 milyon kez "işgücü transferi" de yine resmi kaynaklarda yer almaktadır.

Polis Dosyaları

Aile arıyorsanız: Polis Dosyaları'nın sitesinde isimle arama yapılabilmekte; Xinjiang Victims Database (shahit.biz) 100.000'i aşkın mağdur kaydı içermektedir. İstanbul'da yaşayan 81 yaşındaki Mahmud Tohti, hapisteki oğullarının durumunu ve 17 torunu olduğunu Polis Dosyaları'ndan öğrenmiştir. STK

Kaynak: NYT 2019 [16]; ICIJ 2019 [15]; Xinjiang Police Files 2022 [17]; Sincan istatistik yıllıkları [12] [18]; Xinjiang Victims Database [31]; UHRP, *Fading Ties*, 2026 [26].

Teknolojik Baskı

AKILDA KALSIN

Dünyanın ilk tam dijital gözetim bölgesi Doğu Türkistandır. Algoritmanın birini "şüpheli" bulması bu kişinin toplama kampına gönderilmesi için yeterlidir. Bu sistem artık Doğu Türkistanla sınırlı kalmayıp yurt dışındaki Uygurları da izleyebilmektedir.

BÖLGEDE

IJOP (Bütünleşik Ortak Operasyon Platformu): Doğu Türkistan'da Çin polisi tarafından kişisel verilerin toplanması, şüpheli görülen davranışların tespit edilmesi ve ilgili kişiler hakkında soruşturma başlatılması amacıyla kullanılan dijital bir gözetim sistemidir. Toplanan veriler kapsamında yetkililerin özel olarak izlediği 36 kişi kategorisi tanımlamaktadır. Bu kategoriler arasında akıllı telefon kullanmayı bırakanlar, komşularıyla sosyalleşmeyenler ve camiler için hevesle para veya malzeme toplayanlar da bulunmaktadır. Ayrıca WhatsApp, Telegram, Viber ve sanal özel ağlar (VPN) dâhil 51 internet aracının kullanımı şüpheli olarak değerlendirilmektedir (HRW, 2019).

Kolaylık Polis İstasyonu: IJOP operasyonlarının yürütüldüğü bu istasyonların sayısı yaklaşık 7.500'ü bulmaktadır. İstasyonlar birbirinden 500 metre arayla kurulmuştur(2016–2017). ZENZ Bu merkezlerde başlıca yapılan uygulamalar şunlardır:

- **Herkes İçin Sağlık Muayenesi:** Sadece 2017 yılında 18,8 milyon kişiden DNA, kan grubu, parmak izi ve iris taraması toplanmıştır. HRW
- **Telefon taraması:** Urumçi'de 9 ayda 11 milyon telefon araması yapılmış, işaretlenen dosyaların %57'si Kur'an tilaveti gibi sıradan dinî içeriklerden oluşmaktadır. HRW Bu tarz taramaların kolaylaşması için "Jing Wang Weishi" casus uygulamasının yüklenmesi zorunlu tutulmuştur.

- **Uygur alarmı:** 2018 yılına ait Huawei–Megvii test raporunda yüz tanıma kameralarının Uygurları tespit edip polise "alarm" vermesi özelliğinin yer aladığı görülmekteidr; Hikvision ve Dahua belgelerinde de "Uygur tespiti" bulunmuştur. TWP, IPVM ABD bu şirketleri yaptırım listesine almıştır. RESMÎ
- **DJI drone'ları:** Sincan Kamu Güvenliği ile 2017'de ortaklık; gözleri bağlı mahkûmların toplu nakli videosu bir DJI drone'uyla çekilmiştir. STK

Kaynak: HRW, *China's Algorithms of Repression*, 2019 [13]; HRW 2017 ve 2023 [14]; Zenz & Leibold, Jamestown 2017; IPVM 2019–2021 [25]; ABD Ticaret Bakanlığı Entity List, 2019; UHRP DJI Brifingi, 2024 [26].

YURT DIŞINDA

- **Sahte Uygurca uygulamalar:** Meta 2021'de, Türkiye, Suriye, Kazakistan ve ABD'deki Uygurları hedef alan Çin kaynaklı bir ağı kapatmıştır: sahte gazeteci profilleri, Türkçe ve Uygurca sahte haber siteleri, casus yazılımlı Uygurca klavye, sözlük ve namaz uygulamaları bu ağda yer almaktaydı. ŞİRKET RAPORU
- **BadBazaar ve MOONSHINE:** Uygurca Telegram kanallarında yayılan, Türkiye'de de dağıtılan casus yazılımlardır. Nisan 2025'te bu platformlarla ilgili İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Almanya istihbaratları ortak uyarı yayınlamıştır. RESMÎ
- **Dünya Uygur Kurultayı Üyeleri** 2025 yılında Uygurca metin düzenleme yazılımı görünümündeki casus yazılımla hedef alınmıştır. CİTİZEN LAB

Yapay zekâ çağında takip

Anthropic raporu

- **Anthropic:** Eylül 2026'da yayınladığı rapora göre, Çin devlet güvenliği adına çalıştığını düşük güven düzeyiyle değerlendirdiği

bir yüklenicinin, Claude yapay zeka modelini **Suriye'deki Uygurları**, yeni kurulan Suriye ordusuna katılan Uygur birlikleri dahil olmak üzere, **izlemek, profillemek ve muhbir olarak devşirmeye çalışmak amacıyla kullandığını tespit edip durdurmuştur**. Söz konusu aktör 100'den fazla WhatsApp grubunu ve onlarca Telegram kanalından elde edilen verileri Çince profillere dönüştürmüş; maddi sıkıntıyı, aile ayrılığını ve **Sincan'da kalan akrabaları** "zaaf" olarak işaretlemiştir. Arapça bilmemesine rağmen yapay zekâ yardımıyla Suriye lehçesinde günlerce süren gizli devşirme yazışmaları yürütmüştür. Bağlantılı hesaplar ise şirket tarafından kapatılmıştır. **ŞİRKET RAPORU**

- **Türkiye'deki Uygurlar:** The New Arab'ın aktarımına göre aynı raporda, Çin merkezli başka aktörlerin **Türkiye'deki Uygur kültür etkinliği mekânlarını** ve Uygur savunuculuk kuruluşlarındaki muhalifleri hedef aldığı da yer almaktadır.
- **OpenAI: Ekim 2025'te** Çin hükümetiyle bağlantılı bir kullanıcının, ulaşım rezervasyonlarını polis kayıtlarıyla eşleştirip "Uygur bağlantılı yüksek riskli kişilerin" hareketleri için erken uyarı veren bir model tasarımı istediğini tespit etmiş; hesabı kapatmıştır. **ŞİRKET RAPORU**

Kaynak: Meta, "Evil Eye" açıklaması, 2021; Lookout 2022; Five Eyes ve Almanya ortak tavsiyesi, 2025; Citizen Lab 2025 [24]; Anthropic, *Detecting and countering misuse of AI: September 2026*, Axios ve The New Arab aktarımları; OpenAI, Ekim 2025 [23].

"Satılık Uygurlar"

AKILDA KALSIN

Giydiğiniz pamuklu giysi, telefonunuzdaki bir parça, çatınızdaki güneş paneli zorla çalıştırılan Uygurlar tarafından üretilmiş olabilir.

80.000+

Uygur 2017–2019'da Doğu Türkistan dışındaki fabrikalara nakledildi; 27'si tespit edildi ASPI

82

küresel markanın bu fabrikalarla tedarik bağlantısı bulunuyor ASPI

16,1 milyon

kez "fazla işgücü transferi" (2021–2025); plan hedefi 13,75 milyondu XJTZB, RST

%92

Çin'in 2024 yılı toplam pamuk üretiminin Doğu Türkistan'dan gelen payı NBS

Markalar: Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'nün (ASPI) raporuna göre Apple, Nike, Adidas, BMW, Volkswagen, Mercedes-Benz, Samsung, Sony, Huawei, Google, Microsoft, Amazon, H&M, Zara, Uniqlo, Gap, Puma, Lacoste, Tommy Hilfiger, Calvin Klein dahil olmak üzere çok sayıda küresel markanın, Doğu Türkistan'dan işçi transferi yapılan fabrikalarla tedarik bağlantısı bulunduğu tespit edilmiştir. ASPI

Riskli sektörler: Pamuk, tekstil, güneş paneli (polisilikon: bölge küresel üretimin yaklaşık %40–45'ini karşılamaktadır), alüminyum, elektronik, otomotiv parçaları, domates salçası, kuru üzüm ve deniz ürünleri işleme gibi sektörler öne çıkmaktadır. U.S. Department of Labor , C4ADS ,Sheffield Hallam University

BM: Uzmanların Ocak 2026 raporunda "Birçok vakada zorlayıcı unsurlar o kadar ağır ki zorla nakil ve/veya köleleştirme yoluyla insanlığa karşı suç teşkil edebilir." BM

Kaynak: ASPI, *Uyghurs for Sale*, 2020 [11]; Sincan 2025 istatistik bülteni ve 14. Beş Yıllık Plan [18]; Çin Ulusal İstatistik Bürosu 2024; Sheffield Hallam, *In Broad Daylight*, 2021; BM uzmanları [4].

Zorla Çalıştırmaya Karşı Ticari Kısıtlamalar

ABD: UFLPA ve İthalat Yasağı

21 Haziran 2022'de yürürlüğe giren yasa gereğince Doğu Türkistan'da üretilen her ürün, aksi ispat edilene kadar zorla çalıştırma ürünü sayılmaktadır. Şimdiye dek 18.000'i aşkın sevkiyat durdurulmuş (~3,8 milyar $, Ocak 2026), **187 şirket** ise kara listeye alınmıştır. (Ağustos 2026) RESMİ

AB · Tüzük 2024/3015 Yasası

14 Aralık 2027'de uygulanmaya başlanması planlanan bu yasaya göre "zorla çalıştırmayla üretilen ürün AB pazarına giremez ve AB'den ihraç edilemez". Ülke değil ürün bazlıdır, tedarik zincirinin her aşamasını kapsamaktadır. RESMİ

Türkiye Bu Tabloyu Neden Önemsemeli?

Türkiye'de ithalat yasağı yok: ABD ve AB kısıtlamaları arttırdıkça riskli mallar yasağı olmayan pazarlara yönelir; dolayısıyla risk "ortadan kalkmaz, yeniden dağıtılır".

İstanbul aktarma noktası: Türk kargo şirketi MNG Airlines, Haziran 2024–Mayıs 2025 arasında Urumçi'den İstanbul aktarmalı 43 kargo uçuşuyla Avrupa'ya (Atina, Liège, Nottingham, Budapeşte, Leipzig, Madrid) yük taşımıştır. STK

İhracatçı riski: Çinden kumaş, iplik veya güneş hücresi tedarik ederek üretim yapan Türk şirketleri, kullandıkları girdilerin Doğu Türkistan'da zorla çalıştırma yoluyla üretilmiş olduğunun tespit edilmesi halinde, bu ürünleri AB pazarına sunmakta engellerle karşılaşabilir.

Kaynak: CBP; Federal Register 03.08.2026; AB 2024/3015 [30]; UHRP 2025–2026 [26].

Polis İstasyonları ve Casuslar

AKILDA KALSIN

Çin, Uygurları sınırın ötesinde de takip edebilir, ailelerini rehin tutarak susturabilir, muhbirleri devşirebilir, isterse de iade talep edebilir. Türkiye de bu baskının en yoğun yaşandığı ülkelerden biridir.

102

yurt dışı Çin "Polis Servis İstasyonu" sayısı, 53 ülkede Safeguard Defenders

1 numara

Çin, dünyada ulus ötesi baskının en büyük faili; 2014–2024'teki 1.219 fiziksel vakanın 272'si Çinde Freedom House

1.546

Uygur 1997–2021 arasında 28 ülkede gözaltına alındı ya da Çin'e iade edildi STK

304

belgelenmiş vakada kampa gönderilme gerekçesi: "yurt dışında akrabası olmak" VERİ TABANI

İSTASYONLAR VE İADELER

En çok istasyon İtalya'da (11) tespit edilmiştir. Hollanda ve İrlanda istasyonları kapattırmıştır. ABD'de New York istasyonunu işleten kişi 2026'da mahkûm edilmiş, Fransa ise 2026'da 9 gizli yapıyı dağıtmıştır. Tayland 27 Şubat 2025'te 11 yıldır hapiste tutulan **40 Uygur'u Çin'e iade etmiş**; Mısır 2017'de onlarca Uygur öğrenciyi gözaltına alıp bir kısmını Çine geri göndermiştir.

CASUSLUK VE BASKI DAVALARI

İsveç 2010: Dünya Uygur Kurultayı'na sızan casus hapis cezası almıştır.
ABD 2024: Uygur ve Tibetli aktivistler hakkında bilgi toplayan Çin ajanı mahkûm edilmiştir.
İsveç 2025: Kurultay'ın Çince sözcüsü, Uygurlara karşı casusluk şüphesiyle gözaltına alınmıştır.
Kazakistan 2026: Sincan protestosu yapan 19 aktivist, Çin konsolosluğunun şikâyeti sonrası mahkûm edilmiştir.

Kaynak: Safeguard Defenders 2022 [19]; Freedom House 2025–2026 [20]; UHRP ve Oxus 2021 [21]; Xinjiang Victims Database, Ekim 2025, UHRP *Fading Ties* [26]; ABD Adalet Bakanlığı; BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Şubat 2025.

Türkiye'de Neler Oldu?

Şubat 2024 · Yargıtay Onayı

Uygurları izleyen, Doğu Türkistan derneklerini fişleyen ve Çin'in aradığı kişileri kaçırmaya çalışan **6 Çin vatandaşının** 12 yıl 6 ay ve 6 yıl 3 ay hapis cezaları kesinleştir. MAHKEME

Şubat 2024 · MİT Operasyonu

Doğu Türkistan kuruluşlarını ve liderlerini izleyen, Sincan kökenli 7 kişi tespit edilmiş, 6'sı tutuklanmıştır. Bir şüphelinin telefonunda **933 Uygur'un kimlik bilgileri** bulunmuş; iddianamede Cidde ve Pekin'de istihbaratçılarla görüşmeler ve toplam 132.910 $ ödeme yer almıştır. Mart 2025'te 1 sanık 12 yıl 6 ay hapis almış, diğerleri delil yetersizliğinden beraat etmiştir. MAHKEME

Mayıs 2025 · Sahte Baz İstasyonu

İstanbul, İzmir, Bursa, Manisa, Balıkesir ve Yalova'da Çin menşeli sahte baz istasyonları aracılığıyla **Uygurlara ve kamu görevlilerine** ait konum ve iletişim verilerinin Çin'deki bir sunucuya aktarıldığı iddiasıyla 7 Çin vatandaşı tutuklanmıştır. RESMİ

Türkiye'deki Uygurların **%45'i** Çin polisi ya da ajanlarınca taciz edildiğini, görüşülen 17 kişiden 12'si diğer Uygurları izlemesinin istendiğini söylemiştir. ARAŞTIRMA

2025: Çin istihbaratı, İstanbul'daki bir Uygur tüccarı ailesi üzerinden tehdit edip para teklif ederek muhbirliğe zorlamıştır. DW TÜRKÇE · ICIJ

NEDEN BU KADAR YAYGIN?

Çin Ulusal İstihbarat Yasası (2017) md. 7: *"Tüm kurumlar ve vatandaşlar, ulusal istihbarat çalışmalarını yasaya uygun olarak desteklemek, yardım etmek ve işbirliği yapmakla yükümlüdür."* Yani Çin devleti, yurt dışındaki her vatandaşından ve şirketinden istihbarata yardım isteyebilmektedir. ÇİN YASASI

Kaynak: Türk basını 2024–2025 (QHA, Yeni Şafak, haber.aero, Vizyon Ege, AA, Sabah) [29]; Safeguard Defenders 2023 [19]; ETHR 2025 [27]; [33].

Kaybolanlar ve Tanıklar

AKILDA KALSIN

İstatistikler sadece sayılardan ibaret değildir. Asıl önemli olan bu verilerin arkasındaki isimleridir. Bunlar bir halkın öğretmenleri, şairleri, âlimleri ve doktorlarıdır. Onların isimlerini anmak, silinmelerine karşı ilk direniştir.

KAYBOLAN AYDINLAR

İlham Tohti	Ekonomist, Uygur-Han diyaloğunun savunucusudur. 2014'te "bölücülük"ten **müebbet cezası almış**; 2017'den beri haber alınamamaktadır. Kendisi 2019 Saharov Ödüllüdür.
Rahile Davut	Dünyaca tanınan folklor profesörüdür. 2017'de kaybolmuş; **müebbet cezası** 2023'e kadar teyit edilememiştir.
Taşpolat Tiyip	Sincan Üniversitesi eski rektörüdür. 2017'de gözaltına alınmış; ertelemeli idam cezası verildiği bildirilmiştir.
Muhammed Salih Hacim	Kur'an'ı Kerimi Uygurcaya çeviren âlimdir. 2018'de 82 yaşında gözaltındayken vefat etmiştir.
Abdurehim Heyit	Dutar ustası, ozandır. 2017'de bir şarkı sözü yüzünden gözaltına alınmış; akıbeti şimdiye dek bilinmemektedir.
Gülşen Abbas	Emekli doktordur. Kız kardeşinin ABD'deki aktivizmi sonrası 2018'de 20 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.
Ekpar Asat	Girişimcidir. ABD'deki bir değişim programından döndükten sonra 2016'da gözaltına alınmış, 15 yıl hapis cezası almıştır. Halen içeridedir.
Perhat Tursun	Roman yazarı ve şairdir. 2018'de 16 yıl hapis cezası almıştır.

Yalnızca 2016'dan bu yana tutuklanan ya da akıbeti bilinmeyen Uygur aydınlarının sayısı yüzlerle ifade edilebilmektedir.

Kaynak: PEN America; Dui Hua 2023; UHRP 2018; USCIRF; BM Özel Raportörü, Haziran 2024; Raoul Wallenberg Merkezi, Nisan 2026; HRW, Ağustos 2026 [35].

Koğuşlardan dört tanık

East Turkestan Human Right (ETHR)'nin "Koğuş Hikâyeleri" dizisinde dört kadın, tanıklıklarını kendi adlarıyla, uluslararası basın ve resmî makamlar önünde yapmıştır. TANIKLIK

23. Koğuş · Tursunay Ziyavudun

Künes'te 9 ay kampta kaldığını, her gün kan alındığını, zorla spiral takıldığını, "kara oda"ya götürülen kadınları ve kendisinin maruz kaldığı toplu tecavüzü anlatmıştır.

> *"Onlar için bizim diri yada ölü olmamızın bir önemi yoktu."*

42. Koğuş · Zumret Davut

Urumçi'de 62 gün 28–30 kişilik hücre kaldığını, her gün bilinmeyen haplar verildiğini, süre zarfında üç kez 8–10 şişe kan alındığını anlatmıştır. Serbest kaldıktan sonra ise zorla kısırlaştırıldığını anlatmıştır.

> *"İlaçtan sonra sessiz ve sakinleşiyoruz; aile fertlerimizi, çocuklarımızı dahi hatırlayamıyoruz."*

410. Koğuş · Mihrigül Tursun

2015–2018 arasında üç kez gözaltına alınmıştır. Bebeklerinden biri o gözaltındayken vefat etmiştir. 60 kadının kaldığı koğuşta 9 kişinin ölümüne tanık olduğunu, elektrik şokuyla işkence gördüğünü ABD Kongresi'nde de anlatmıştır.

> *"Biz insanız. Hayvan değiliz."*

704. Koğuş · Gülbahar Celilova

Kazakistan vatandaşı tüccar, 467 gün boyunca tutuklu kalmıştır. 15 kişilik penceresiz odada 40 kadın; bir yıldan uzun süre çıkarılmayan 5 kiloluk pranga... Koğuş arkadaşı 27 yaşındaki Hürriyet, kızıyla Türkiye'ye tatile gidip döndükten sonra tutuklanmıştı.

> *"Elimdeki resimde belki 15 kişi oturuyordur, ama biz 40 kişi kalmıştık."*

Kaynak: ETHR, 23., 42., 410. ve 704. Koğuş'un Hikâyesi [27]; BBC 2021; ABD Kongresi CECC, 28.11.2018.

"Normalleşme" ve Güncel Durum

AKILDA KALSIN

2026'da baskı bitmedi, görünmez hâle getirildi: kamplar cezaevlerine, gözaltı zorla çalıştırmaya, propaganda ise turlara ve otellere dönüştü.

Yasa: Etnik Birlik ve İlerlemeyi Teşvik Yasası 12 Mart 2026'da kabul edilmiş, 1 Temmuz 2026'da yürürlüğe girmiştir. Yasaya göre amaç: "Ortak Çin Ulusu Bilinci" oluşturmaktır. Eğitimde ve yaşamda birincil dilin Çince olması zorunluluk haline getirilmiş, farklı etnik grupların kimliklerinin ve kültürlerinin geri plana itilmesi söz konusudur. ÇİN YASASI

BM: BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Volker Türk, Eylül 2026'da "gözaltı tesisleri dahil" durumdan "derin endişe" duyduğunu belirtmiştir. BM

Vitrin turizmi: 2024 sonunda bölgede 72 kayak tesisi bulunmaktadır; hedef ise 2027'de yılda 4 milyonu aşkın ziyaretçidir. Uluslararası otel zincirleri ve kış sporu markaları bölgeye akın etmekte; Hotan'daki Hampton by Hilton yıkılmış bir caminin yerine inşa edilmiştir. Uluslararası zincirlerin bölgede 115 oteli açık, 74'ü ise yapımdadır. STK

Avrupa'da "soykırım turları": 6 Avrupa ülkesinden 18 şirket 25 ayrı tur satmakta; bazı turlar gözetim altındaki Uygur ailelerinin evlerinde akşam yemeği bile sunmaktadır. STK

Türkiye'ye Yönelik "Normalleşme"

Vize muafiyeti: 2 Ocak 2026'dan itibaren Çin vatandaşları 90 gün boyunca Türkiye'ye vizesiz giriş yapabilmektedir. Bununla birlikte pek çok Uygur ise burada pasaport dahi alamamaktadır.

"Memlekete dönüş" turu: Ocak 2026'da İstanbul Başkonsolosluğu ve Sincan Birleşik Cephe Çalışma Dairesi, Türkiye'deki 42 Uygur'u Urumçi'ye götürmüş; katılımcılardan "memleketin değişimini anlatmaları" istemiştir. Chinaqw HRW'ye göre bu tür ziyaretlere izin verilen Uygurlar, yurt dışındaki aktivistler hakkında sorgulanmaktadır. HRW

Gazeteci ve akademisyen turları: Türkiye-Çin Dostluk Vakfı ve Çin Büyükelçiliği, Eylül 2025'ten bu yana en az dört heyeti Urumçi, Kaşgar,

Turfan ve Gulca'ya götürmüştür. Dönenlerin bir kısmı "camiler açık, Uygurca serbest" ifadelerini kullanırken bölgeyi gezen yazar Taha Kılınç, altı şehirde de tek bir ezan sesi dahi duymadığını "Kayıp Coğrafyanın İzinde" kitabında yazmıştır.

Doğrudan uçuş: Şubat 2026 itibariyle THY, İstanbul–Urumçi tarifeli seferleri başlatma kararı almıştır.

Kaynak: NPC Observer [32]; OHCHR, 07.09.2026; UHRP, *Whitewashing Winter* 2026, *Genocide Tours* 2024 [26]; Resmî Gazete, 31.12.2025; WRSA (Çin), 07.01.2026; HRW, Ağustos 2026 [35]; Zenz ve Tohti 2026; ETHR Endeks 2025 [27]; KAP, 10.02.2026.

Bizim Meselemiz, Çünkü...

AKILDA KALSIN

Doğu Türkistan, Türkiye için sadece bir dış politika başlığı değildir; tarihi bağlar, insani sorumluluk, milli güvenlik ve ekonomik çıkarlar bakımından da doğrudan önem taşımaktadır.

1 · Tarih ve kardeşlik

Kaşgar, Karahanlı döneminin önemli kültür merkezlerinden biri ve Türkçenin ilk büyük eserleri Kutadgu Bilig'in doğduğu şehirdir. 1873'te Kaşgar'da Osmanlı padişahı adına hutbe okunması, Osmanlı devleti ile arasındaki tarihi bağların göstergesidir. Ayrıca 1950'lerden beri Türkiye, Doğu Türkistanlılar için önemli bir sığınak olmuştur.

2 · İnsani sorumluluk

Türkiye'de yaklaşık **50.000 Uygur** yaşamaktadır, bu da Orta Asya dışındaki en büyük topluluk anlamına gelmektedir. Bu insanların Çoğu 2017'den beri ailelerinden haber alamamaktadır. HRW 2025 raporunda: bazı Uygurlara delilsiz "G87" güvenlik kodu verildiğini, oturma izinlerinin iptal edildiğini; 2018–2025 arasında en az 33 kişinin geri gönderme merkezinde tutulduğunu yazmıştır HRW.

3 · Millî güvenlik

Türkiyede Uygurları Çin adına izlemekle suçlanan kişiler hakkında üç ayrı dosya yürütülmüş; davalrdan birinde verilen ceza Yargıtay tarafından kesinleşmiştir. Ayrıca sahte baz istasyonları aracılığıyla Uygurların ve kamu görevlilerinin verilerinin de topladığı iddia edilmektedir. Anthropic'in raporu da Çin bağlantılı aktörlerin Türkiye'deki Uygur etkinliklerini hedef aldığını ortaya koymuştur. Öte yandan Çin'le 2017'de imzalanan **iade anlaşmasını** Çin tarafından 2020'de onaylanmış; TBMM de henüz onaylanmamıştır.

4 · Ekonomi

AB, Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı konumundadır. Aralık 2027'den sonra Doğu Türkistan girdili ürünler AB'de yasaklanabilir bununla birlikte Türkiye'de ithalat yasağı olmaması, riskli malların Türkiye'ye yönelmesine yol açabilmektedir.

Türkiye Doğu Türkistan: zaman çizelgesi

1873	Yakub Bey Osmanlı himayesine girmiştir; Kaşgar'da Sultan Abdülaziz adına okunmuştur.
1952	Keşmir üzerinden gelen ilk Doğu Türkistanlı kafileler Türkiye'ye yerleşmiştir.
2009	Urumçi olayları sonrası Başbakan Erdoğan: "Şu anda Çin'deki bu olay adeta bir soykırımdır." ifadelerini kullanmıştır.
2017	Türkiye–Çin iade anlaşması imzalanmıştır (Çin 2020'de onayladı, TBMM onaylamadı).
2019	Dışişleri Bakanlığı: toplama kampları için "insanlık adına büyük bir utanç kaynağı" demiştir.
2021–2022	Türkiye 2021 tarihli BM'deki ortak Sincan açıklamalarını imzalamıştır; 2023'te ise imzalamamıştır.
Haz 2024	Dışişleri Bakanı Hakan Fidan Urumçi ve Kaşgar'ı ziyaret etmiştir. Eylül'de TBMM İnsan Hakları Komisyonu Başkanı asimilasyonun halen sürdüğünü söylemiştir.
Kas 2025	HRW: "Artık Korunmuyorlar: Türkiye'deki Uygurlar" raporunu yayınladı.
2026	Çin vatandaşlarına vize muafiyeti veilmiş, "memlekete dönüş" turları organize edilmeye başlanmış, gazeteci ve akademisyen gezileri artmıştır.

Kaynak: HRW, *Artık Korunmuyorlar: Türkiye'deki Uygurlar*, 2025 [22]; T.C. Dışişleri 2019 ve BM ortak açıklamaları [28]; Erdoğan açıklaması: AA ve basın, 10.07.2009; casusluk dosyaları [29]; Anthropic 2026 [23]; ETHR Endeks 2024 [27].

Bilinmesi Gerekenler

AKILDA KALSIN

Soran kişi çoğu zaman size karşı gelmiyor, sadece bilmiyor olabilir. Kısa, sakin ve kaynaklı cevaplar vermeniz önemlidir.

Uygurlar Türk mü?

Evet. Uygurca, Türk dillerinin Karluk koluna aittir; Özbekçeyle çok benzerdir, Türkiye Türkçesi konuşanlar da pek çok kelimeyi kolaylıkla anlayabilmektedir. Arapça kökenli Uygur alfabesiyle yazılmaktadır. İnanç bakımında Uygurların büyük çoğunluğu ise Sünnidir.

Doğu Türkistan'da sadece Uygurlar mı yaşıyor?

Hayır. Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar, Tacikler ve Huilar olmak üzere bir çok farklı milletten insan burada yaşamaktadır. Bölgedeki Han Çinlisi nüfusu güncelde yaklaşık %42'dir; 1949'da bu oranın %7 civarında olduğu bilinmektedir.

Toplama kampları gerçekten hâlâ var mı?

Çin 2019'da "herkes mezun oldu" dese de bu gerçeği yansıtmamaktadır, sistem sadece dönüşmüştür: gözaltındakilerin bir kısmı uzun hapis cezalarıyla cezaevlerine, bir kısmı ise zorla çalıştırmaya aktarılmıştır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Eylül 2026'da "gözaltı tesisleri dahil" durumdan derin endişe duyduklarını ifade etmiştir.

Türkiye'deki Uygurlar ailesiyle konuşabiliyor mu?

Çoğu halen konuşamamaktadır. Yurt dışından gelen bir telefon, bölgedeki aile için bir gözaltı gerekçesi olabilmektedir dolayısıyla telefon görüşmesi yapmak onlar açısından risk taşımaktadır. Belgelenen verilere göre 304 kişinin kampa gönderilme gerekçesi sadece "yurt dışında akrabası olmak".

Doğu Türkistan'a gidilebilir mi? Gidenler ne görüyor?

Son yıllarda turist olarak gidebilenler vardır ancak rotaları denetimli, rehberleri devlet görevlisi, "ev ziyaretleri" önceden planlanmış şekilde

gerçekleşmektedir. Bölgede serbestçe gazetecilik yapmak mümkün değildir. Gördükleriniz, size gösterilenlerdir.

Kaynak: Çin 2020 sayımı; OHCHR, Eylül 2026; UHRP, *Fading Ties*, 2026 [26]; UHRP, *Genocide Tours*, 2024.

Hangi ürünlerden kaçınmalıyım?

Menşei belirsiz pamuklu giysiler, ev tekstili ürünleri, Çin menşeli güneş paneli, DJI drone'ları ve Doğu Türkistan'dan gelen domates salçası ile kuru meyve en riskli ürünler kategorisindedir. Markaya "tedarik zincirinizde Doğu Türkistan var mı?" diye sormak da bir adımdır.

Türkiye'nin resmî tutumu nedir?

Türkiye 2019'da kampları "insanlık adına büyük bir utanç kaynağı" olarak nitelendirmiş ve BM'deki ortak açıklamaları 2021 ve 2022'de imzalamıştır. 2023'ten bu yana ise Çin'le normalleşme öne çıkmaktadır. Şu anda TBMM'de soykırımı tanıyan bir karar bulunmamaktadır.

12 Kasım ve Gök Bayrak ne anlama geliyor?

12 Kasım, 1933 ve 1944'te kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetlerinin kuruluş günüdür; diasporada bağımsızlık günü olarak anılmaktadır. Gök mavisi zemin üzerinde beyaz ay yıldızlı Gök Bayrak, Doğu Türkistan'ın simgesidir.

5 Temmuz neden anılıyor?

5 Temmuz 2009'da Urumçi'de Uygurların Uygur işçileirn öldürülmesine karşı başlattığı ayaklanma kanla bastırılmıştır; ardından gelen toplu gözaltılar ve kaybetmeler, 2017'deki kitlesel baskının habercisi olmuştur.

Çinli komşum ya da arkadaşım da mı sorumlu?

Hayır. Sorumlu Çin Komünist Partisi'nin devlet politikasıdır. Pek çok Han Çinlisi de bu rejimin baskısı altındadır. Ancak Çin yasaları her vatandaşı devletin istihbarat taleplerine uymakla yükümlü kıldığı için, Uygurlarla ilgili hassas bilgileri paylaşırken dikkatli olmak gerekmektedir.

Uygurlar neden Türkiye'ye geliyor?

Dil, din ve tarihsel bağlar; 1950'lerden beri kurulmuş bir topluluk buna öncü olmuştur. Ancak 2023'ten bu yana oturma izni ve vatandaşlık süreçlerinde zorluklar artmıştır ancak HRW, Türkiye'nin artık Uygurlar için güvenli liman olmadığı uyarısında bulunmuştur.

Şüphesi Olanlara...

AKILDA KALSIN

İtiraz eden kişinin konuya hangi açıdan yaklaştığını anlamaya çalışın. Tartışmayı kazanmaya değil, kanıtınızı somut belgelerle göstermeye çalışın; en güçlü kanıt çoğu zaman Çin'in kendi belgeleridir.

"ANTİ-EMPERYALİST" İTİRAZLAR

"Bunların hepsi ABD ve Batı propagandası."

Kanıtın omurgası Batı'dan değil, Çin'in kendi istatistiklerinden ve sızdırılan iç belgelerinden gelmektedir: doğum hızının yarıya inmesi, 540.826 kovuşturma, 16,1 milyon işgücü transferi, Polis Dosyaları. Tespiti yapanlar arasında BM ve ILO var; Türkiye Dışişleri Bakanlığı da 2019'da kampları "insanlık adına büyük bir utanç kaynağı" olarak nitelendirmiştir.

"Çin yoksulluğu bitirdi, bölgeye kalkındırdı."

Kalkınma, insanları zorla nakletmeyi, dinini yasaklamayı ve çocuklarını ailesinden koparmayı meşrulaştırmaz, meşrulaştırmamalıdır. BM uzmanları 2026'da bu "yoksullukla mücadele" programlarının köleleştirme düzeyinde zorlama içerebileceğini öngürmüştür.

"Bu terörle mücadele. Her devlet kendi iç güvenliğini koruyabilir."

Sızan belgeler de görüldüğü üzere gözaltı gerekçeleri sakal, peçe, namaz, WhatsApp ve yurt dışındaki akrabalardır. Bir milyonu aşkın insanı yargısız kapatmak terörle mücadele değil, toplu cezalandırmadır. BM de "terörle mücadele" çerçevesinin keyfi uygulandığını tespit etmiştir.

MUHAFAZAKÂR VE MİLLİYETÇİ İTİRAZLAR

"Müslüman ülkeler bile sessiz. Demek ki abartılıyor."

Sessizlik kanıtın yokluğundan değil, Çin'e ekonomik ve diplomatik bağımlılığın sonucudur. 2022'de BM İnsan Hakları Konseyi'nde Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerine ilişkin raporun görüşülmesine Pakistan, Endonezya, Katar, BAE, Kazakistan ve Özbekistan "hayır" cevabını

vermiş; sadece Somali "evet" demiştir. Mısır daha önce Uygurları gözaltına alıp Çin'e iade etmiş; Suudi Arabistan ise Uygurları gözaltına almıştır.

Kaynak: [1] [4] [12] [15] [17] [18] [28]; BM İHK oylaması, 6 Ekim 2022 (FIDH); UHRP ve Oxus, *Beyond Silence*, 2022.

"Uygurlar Suriye'de savaştı, teröristler."

Bir grup Uygur militanın Suriye'de savaştığı doğrudur. Ama bu, 1 milyonu aşkın sivilin, çocukların ve yaşlıların kampa kapatılmasını, camilerin yıkılmasını meşrulaştıramaz: bu, toplu cezalandırmadır. Ayrıca duyduklarınız iftira da olabilir zira ABD, Çin'in öne sürdüğü "ETIM" örgütünü "var olmaya devam ettiğine dair güvenilir kanıt yok" diyerek 2020'de terör listesinden çıkarmıştır.

"Türkiye neden bir şey yapmıyor?"

Türkiye bir dönem sesini yükseltmiştir: 2019 açıklaması ve 2021–2022 BM ile ortak açıklamaları buna kanıttır. Bugün ise normalleşme öne çıkmaktadır. Tam da bu yüzden sivil toplumun, medyanın ve vatandaşın sesi önemlidir: milletvekillerine ulaşmak, zorla çalıştırma ithalat yasağı ve iade antlaşmasının onaylanmaması için kamuoyu oluşturmak mümkündür.

"GÖRDÜM, BİR ŞEY YOK" İTİRAZLARI

"Giden gazeteciler mutlu insanlar gördü, camiler açık."

Bu turları Çin Büyükelçiliği organize ve finanse etmektedir; rota ve rehber devlet tarafından belirlenmektedir. Bir camiye girmek için kimlik ve liste kontrolünden geçmek zorunludur. Yakın zamanda aynı bölgeyi gezen yazar Taha Kılınç ise ziyarette bulunduğu altı şehirde de tek bir ezan sesi duymadığını yazmıştır. Yani bunlar ölçülen veriler değil gösterilen vitrindir.

"Kamplar kapandı, herkes mezun oldu."

Resmî savcılık verilerine göre 2017–2021'de 540.826 kişi kovuşturulmuş; Süresi 5 yılı aşan hapis cezalarının oranı %10,8'den %87'ye yükselmiştir. Kampların boşalmaya başlaması doğrudur zira insanlar artık cezaevlerine ya da fabrikalara zorla çalıştırılmaya gönderilmektedir.

"Kimse öldürülmedi, "soykırım" demek abartı."

1948 Soykırım Sözleşmesinde toplu öldürme şartı aranmamaktadır. Doğumları engellemek ve çocukları zorla başka gruba nakletmek de soykırım fiilidir. Doğum hızının iki yılda yarıya inmesi; yatılı okullardaki öğrenci sayısının 880.000'i aşması ayrıca soykırım habercisidir.

EKONOMİ ODAKLI İTİRAZLAR

“Çin'le ticaretimiz zarar görür, bu bizi ilgilendirmez.”

Asıl ekonomik risk tam tersi düşünceden gelmektedir: AB, Aralık 2027'den itibaren zorla çalıştırma ürünlerini yasaklıyor ve Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı AB. Doğu Türkistan girdisinden arındırılmış bir tedarik zinciri, Türk ihracatçısına pazar kaybettirmekten öte pazar kazandırabilmektedir.

Kaynak: [23]; ABD Federal Register, 5 Kasım 2020 (ETIM); ETHR Endeks 2025 [27]; HRW 2021–2022; [12] [30].

Herkesin Yapabileceği Altı Şey

AKILDA KALSIN

Sessizlik baskının en büyük müttefikidir. Doğru bilgiyi yaymak, bilinçli tüketmek ve kayda geçirmek hepimizin yapabileceği bir sorumluluktur.

1. **Doğru bilgiyi paylaşın.** Bu rehberdeki etiketli ve kaynaklı bilgileri kullanın; doğrulanmamış içerik paylaşmayın.
2. **Bilinçli tüketin.** Pamuklu, güneş paneli, drone, domates salçası alırken menşeini öğrenmeye özen gösterin.
3. **Milletvekiline ulaşın.** Üç şeyi talep edin: zorla çalıştırma ürünlerine ithalat yasağı, Çin ile iade antlaşmasının onaylanmaması, Türkiye'deki Uygurların hukuki statüsünün güvenceye alınması.
4. **Kayda geçirin.** Kaybolan bir yakınınız varsa ETHR'ye ve Xinjiang Victims Database'e (shahit.biz) bildirmeniz önemlidir. Her kayıt bizim için bir kanıttır.
5. **Anmalara katılın.** 5 Temmuz (Urumçi) ve 12 Kasım (Doğu Türkistan Cumhuriyetleri) etkinliklerine katılın, çevrenizi davet edin.
6. **Vitrine ortak olmayın, sorgulayın.** Organize "Sincan turlarını", yaptırımlı Bingtuan bölgelerindeki otelleri sorgulayın; "gittim gördüm" haberlerinde turu kimin düzenleyip ödediğini sorun.

Diaspora Baskıya Karşı Ne Yapabilir?

AKILDA KALSIN

Yalnız değilsiniz: aile üzerinden yapılan baskı, bilinen ve belgelenmiş bir yöntemdir. Kaydedin, bilgi vermeyin, bildirin. En önemlisi bir Avukata danışın.

AİLENİZ ÜZERİNDEN BASKI GELİRSE

- Aileniz sizi arayıp "sessiz kal", "bilgi ver" ya da "geri dön" diyorsa, bu sözlerin büyük ihtimalle polisin baskısıyla söylendiğini bilin.
- Numarayı, tarihi, saati ve mesajları kaydedin; ekran görüntüsü alın.
- "Aileni görebilirsin", "para veririz", "sorunsuz ziyaret" gibi tekliflere karşılık vermeyin; bunlar muhbir devşirme yöntemidir.

BİR ÇİN GÖREVLİSİ YA DA ARACI YAKLAŞIRSA

Hiçbir kişi, dernek ya da etkinlik hakkında bilgi vermeyin; fotoğraf ve belge paylaşmayın.

Durumu ETHR'ye, Savcılığa ya da Emniyete bildirin. Türkiye'de başka bir devlet adına Uygurları fişlemek suçtur; Türk mahkemeleri bu yüzden Çin casuslarını mahkûm etmiştir.

Konsolosluğa pasaport ya da belge işlemi için gitmeden önce avukata danışın; yanlış bilgili belgelerin oturma iznini geçersiz kıldığı vakalar yaşanmıştır.

Çin'in iade talep edebileceği ülkelere seyahat ya da aktarma öncesinde hukuki riskleri değerlendirin: Uygurlar daha önce Mısır, BAE, Suudi Arabistan ve Tayland'da gözaltına alınmış; bir kısmı Çin'e iade edilmiştir.

DİJİTAL GÜVENLİK

- WeChat ve Çin uygulamalarında hassas konuşma yapmayın; uçtan uca şifreli uygulama (ör. Signal) kullanın, telefonunuzu güncel tutun, iki adımlı doğrulamayı açın.
- Tanımadığınız kaynaklardan Uygurca klavye, sözlük, Kur'an ya da namaz uygulamaları yüklemeyin; bu tarz uygulamaların casus yazılım olarak dağıtıldığı vakalar belgelenmiştir.

NEREYE BAŞVURABİLİRİM?

Acil durum	112 Acil Çağrı · en yakın Karakol ya da Cumhuriyet Başsavcılığı (suç duyurusu)
Yabancılar	YİMER 157 · Göç İdaresi (oturma izni, uluslararası koruma)
Hukuki destek	Bulunduğunuz ildeki Baro Adli Yardım Bürosu (ücretsiz avukat)
Belgeleme	ETHR · info@ethrw.org · (0212) 524 69 99

Kavramlar

Doğu Türkistan / Sincan (Xinjiang)
Bölge halkının kullandığı tarihî ad / Mançu fethinden sonra kullanılan, 1884'te eyalet adı olan "yeni sınır" anlamındaki Çince addır.

Mesleki Beceri Eğitim Merkezi
Çin'in kamplar için kullandığı resmî addır.

Eğitim yoluyla dönüştürme
Kamplardaki siyasi telkin sürecinin resmî adıdır: dinî inancı ve kimliği "düzeltme". anlamına gelir.

Fazla işgücü transferi
Uygurların devlet kotalarıyla fabrikalara, tarlalara ve başka eyaletlere gönderilmesi olayıdır.

Bir Aile Olmak
2016'dan beri Han kadroların Uygur evlerine düzenli olarak yerleştirildiği "akraba" programıdır.

IJOP
Bütünleşik Ortak Operasyon Platformu: gözetim verilerini birleştirip "şüpheli" işaretleyen polis sistemidir.

Kolaylık polis istasyonu
Şehirlerde birkaç yüz metre arayla kurulan küçük polis noktaları.

İki yüzlü
Politikaları yeterince sert uygulamamakla suçlanan Uygur memur ve aydınlar için kullanılan suçlamadır.

Üç şer güç
Çin'in "terörizm, ayrılıkçılık, dinî aşırıcılık" formülüdür; sıradan dinî pratikleri suç kapsamına sokmak için kullanılmaktadır.

Çinlileştirme
Dinlerin ve kültürlerin Çin Komünist Partisi'nin ideolojisine uydurulması politikasıdır.

Bingtuan (XPCC)
Sincan Üretim ve İnşaat Kolordusu: bölgede tarım, sanayi ve güvenlik işleten yarı askerî devlet şirketidir. ABD, AB, İngiltere ve Kanada'nın yaptırım listesine girmiştir.

UFLPA
ABD'nin Uygur Zorla Çalıştırmayı Önleme Yasasıdır (2022).

Ulus ötesi baskı (TNR)
Bir devletin sınırları dışındaki muhaliflerini tehdit, gözetim, aile baskısı veya iade yoluyla susturmasıdır

Karakaş Listesi, China Cables, Xinjiang Papers, Xinjiang Police Files
2019–2022 arasında sızdırılan resmî Çin belgeleridir (bkz. Bölüm 06).

KANIT CEBİNDE

Tek Tıkla Kanıt

Şüpheci biriyle konuşurken asıl kaynağı telefonundan açıp göster.

BM raporu (2022)
"İnsanlığa karşı suç teşkil edebilir"

Uygur Mahkemesi (2021)
Soykırım kararı

Polis Dosyaları (2022)
Fotoğraflar, isimle arama

ASPI veri projesi
Kamplar ve camiler, uydu görüntüleri

HRW Türkiye raporu
Türkçe, 2025

Mağdur veri tabanı
shahit.biz · kayıp bildir

KAYNAKÇA

Başlıca Kaynaklar

1 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), *Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region*, 31.08.2022. ohchr.org

2 BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD), Çin nihai gözlemleri, Ağustos 2018; erken uyarı kararı, 24.11.2022.

3 BM Çağdaş Kölelik Özel Raportörü T. Obokata, A/HRC/51/26, 2022.

4 BM özel usul uzmanları ortak açıklaması, 22.01.2026. ohchr.org

5 ILO Uzmanlar Komitesi (CEACR) raporları, 2022–2025.

6 ABD Dışişleri Bakanlığı, Sincan'da soykırım ve insanlığa karşı suç tespiti, 19.01.2021.

7 Uyghur Tribunal, *Summary Judgment*, 09.12.2021. uyghurtribunal.com

8 Human Rights Watch, *Break Their Lineage, Break Their Roots*, 2021.

9 Amnesty International, *Like We Were Enemies in a War*, 2021.

10 ASPI Xinjiang Data Project, gözaltı tesisleri ve *Cultural Erasure*, 2020. xjdp.aspi.org.au

11 ASPI, *Uyghurs for Sale*, 2020.

12 A. Zenz, *Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control*, Jamestown, 2020; Sincan istatistik yıllıkları 2018–2020.

13 HRW, *China's Algorithms of Repression*, 2019.

14 HRW: DNA toplama (2017), telefon taraması (2023), köy adları (2024).

15 ICIJ, *China Cables*, 2019.

16 The New York Times, *The Xinjiang Papers*, 16.11.2019.

17 Xinjiang Police Files, 24.05.2022. xinjiangpolicefiles.org

18 Sincan Uygur Özerk Bölgesi 2025 İstatistik Bülteni; 14. Beş Yıllık İstihdam Planı, 2021.

19 Safeguard Defenders, *110 Overseas* ve *Patrol and Persuade*, 2022; *Targeted in Türkiye*, 2023.

20 Freedom House, ulus ötesi baskı raporları, 2025 ve 2026.

21 UHRP ve Oxus Society, *No Space Left to Run*, 2021.

22 HRW, *Protected No More: Uyghurs in Türkiye*, 12.11.2025 (Türkçe sürümü mevcut).

23 Anthropic, *Detecting and countering misuse of AI: September 2026*; OpenAI, *Disrupting malicious uses of AI*, Ekim 2025.

24 Meta, "Evil Eye" açıklaması, 2021; Lookout, BadBazaar/MOONSHINE, 2022; Citizen Lab, 2025.

25 IPVM, Huawei–Megvii, Hikvision ve Dahua raporları, 2019–2021.

26 UHRP: *Fading Ties* (2026), *Whitewashing Winter* (2026), *Redirected Risk* (2026), *Manifest Risk* (2025), *It Does Matter Where You Stay* (2025), *Genocide Tours* (2024), DJI Brifingi (2024), *Policing East Turkistan* (2023).

27 ETHR: *Doğu Türkistan'da Dini Baskı Raporu* (2024); *İnsan Hakları İhlalleri Endeksi 2025*; *Zorla Çalıştırma Raporu*; *Tarım ve Gıda Sektöründe Zorla*

Çalıştırma (2025); *5 Temmuz Urumçi Katliamı Raporu* (2022); *Çin'in Kadınlara Yönelik İhlalleri* (2021); Koğuş Hikâyeleri dizisi.

28 T.C. Dışişleri Bakanlığı, SC-06, 09.02.2019; BM Genel Kurulu 3. Komite ortak açıklamaları, 2021 ve 2022.

29 Anadolu Ajansı, Sözcü, QHA, Yeni Şafak, Türkiye Gazetesi; casusluk dosyaları haberleri, 2024–2025.

30 ABD Gümrük (CBP) UFLPA istatistikleri; Federal Register, 03.08.2026; AB Tüzüğü 2024/3015.

31 Xinjiang Victims Database. shahit.biz

32 NPC Observer, *Law on Promoting Ethnic Unity and Progress*, 2026.

33 China Law Translate, Ulusal İstihbarat Yasası, 2017.

34 TDV İslam Ansiklopedisi: Karahanlılar, Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't-Türk, Yakub Bey, İsa Yusuf Alptekin, Mehmed Emin Buğra.

35 HRW, *China: Decade of Impunity for Crimes Against Uyghurs*, 27.08.2026.

DOĞU TÜRKİSTAN · 30 SANİYEDE

Uygurlar başta olmak üzere Türk ve Müslüman halkların anayurdu; 1949'dan beri Çin yönetiminde.

2017'den bu yana **1 milyonu aşkın** kişi kamplara kapatıldı; BM bunun **insanlığa karşı suç** teşkil edebileceğini tespit etti.

Baskı bugün zorla çalıştırma, doğumların engellenmesi ve yurt dışındaki Uygurların takibiyle sürüyor.

ETHR

BEŞ RAKAM

1 milyon+	kampa alınan (tahmin 1–1,8 mn)
%49	doğum hızı düşüşü, 2017–19 (Çin verisi)
~16.000	cami yıkıldı ya da hasar gördü
16,1 mn	kez işgücü transferi (resmî), 2021–25
102	yurt dışı Çin polis istasyonu, 53 ülke

ethrw.org

TAKVİM

Anma ve Farkındalık Günleri

5 Şubat	Gulca katliamı (1997)
5 Nisan	Barın ayaklanması (1990)
5 Temmuz	Urumçi katliamı (2009)
31 Ağustos	BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği raporu (2022)
12 Kasım	Doğu Türkistan Cumhuriyetlerinin kuruluşu (1933, 1944)
9 Aralık	Uygur Mahkemesi kararı (2021) · 10 Aralık Dünya İnsan Hakları Günü

NOTLARIM

SON SÖZ

Bir halkın hafızasını silmek isteyenlere karşı yapılacak ilk şey, hatırlamak ve anlatmaktır.

Bu rehber, Doğu Türkistan sorulduğunda doğru, kısa ve kanıtlı cevap verebilmek için hazırlandı. Rakamlar Eylül 2026 itibarıyladır; güncel bilgi için ETHR'yi takip edin.

ETHR

Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği

www.ethrw.org · info@ethrw.org

Karagümrük Mah. Sarmaşık Sk. No:43/1 Fatih/İstanbul

(0212) 524 69 99 · @ethrworg